

Bir insan Azərbaycan dilinin nəyə qadir olduğunu bilsə...

Mətbuatda dil qüsuru cəmiyyətə mənfi təsir göstərir

Azərbaycan Dillər Universitetində "KİV-də Azərbaycan dilinin təmizliyinin qorunması" mövzusunda dəyirmi masa keçirilib. Universitetin filologiya və jurnalistika fakültəsinin virtual jurnalistika kafedrasının müəllimi Nərgiz Cavadzadənin təşkilatçılığı ilə keçirilən tədbirdə, ADU rektoru akademik Kamal Abdulla, Milli Məclisin deputatı, Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov, Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasının müəllimi, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, "Kaspi" Təhsil Mərkəzinin rəhbəri Sona Vəliyeva, ali məktəbin müəllim və jurnalist-tələbə heyəti iştirak edib.

Tədbiri giriş sözü ilə açan AMEA-nın Folklor İnstitutunun direktoru, akademik Muxtar İmanov bildirib ki, xalqın həyat tərzində inkişaf nə qədər yüksək səviyyədə gedirsə, dil də onunla paralel şəkildə inkişafını tənzimləyir.

Onun sözlərinə görə, dilin qarşısını sədlərlə almaq olmaz: "Dil başqa dillərdən sözlər almalı, ünsiyyətə girməli və tərkibində müəyyən dəyişikliklər etməlidir. Ədəbi dilimizdə qarşılığı olan sözlər əvəzinə, alınma sözdən istifadə doğru deyil. Eləcə də, dilimizə daxil olan alınma söz artıq bizim sözü müzdür, ədəbi dilimizdə hüquq qazanan sözü işlətmək borcumuzdur. Amma dilimizin yersiz olaraq başqa dillərin təsirinə düşməsinə imkan vermək olmaz. Mətbuatda dil qüsuru cəmiyyətə öz mənfi təsirini göstərir. Gərək jurnalist, müstəqilliyin verdiyi imkanlardan öz üslubunun ortaya qoyulmasında istifadə edə bilsin. Biz jurnalistin əl-qolunu bağlaya bilmərik ki, öz üslubunu tapmasın. Jurnalist söz maneəri də etməli, mövzuya yanaşmanın da yeni-yeni yollarını axtarmalıdır. Əlbəttə, dilin leksik, qrammatik qaydalarını pozarsa, üslub pərəkəndəliyinə yol verərsə, dilə ziyan vuracaq. Biz istedadlı jurnalistlərin qayğısına qalmalı, onlara meydan verməliyik ki, öz üslublarını tapa bilsinlər".

Muxtar İmanov Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin dilin inkişafı, onun təmizliyi, dövlət dilindən istifadənin daha da təkmilləşdirilməsi ilə bağlı imzaladığı sərəncamlara toxunub: "Ölkə başçısı tərəfindən imzalanan Dil Komissiyası yanında Monitoring Mərkəzinin yaradılmasını nəzərdə tutan sonuncu sərəncam, bu baxımdan çox əhəmiyyətlidir. Çünki bu mərkəz dilin bugünkü praktik vəziyyəti ilə məşğul olub, müəyyən nəticə və təhlillər aparıb, jurnalistlərə, qələm sahiblərinə öz tövsiyələrini verəcək".

"Kaspi" Təhsil Mərkəzinin rəhbəri, "Kaspi" qəzetinin təsisçisi Sona Vəliyeva qeyd edib ki, dilin saflığının qorunması ilə əlaqədar KİV-də aparılan monitoringlər mütəmadi olmalıdır: "Yetişən nəslin beynindən barmaq və göz yaddaşında sahman yaradana qədər, monitoringlər davam etməlidir. Heç bir ziyalı kənardan qala bilməz, hamı münasibətini bildirməlidir. Bu dil televiziyaya və ya qəzet rəhbərinin deyil, Azərbaycan dili hamımızın dilidir və onun qorunması hər birimizin borcudur. Bir neçə il əvvəl KİV-də dilin təmizliyinin qorunub saxlanması istiqamətində işlərə başlanıldı. O vaxt ortaya belə məsələ çıxdı ki, türk cizgi filmləri və seriallarının Azərbaycan məkanını zəbt etməsindən irəli gələrək, dilimiz korlanmağa başlayıb. Bu məsələni həyəcan təbili kimi çaldıq və cənab Prezident İlham Əliyev bu məsələyə ən yüksək səviyyədə diqqət göstərdi. Serialların çəkilməsi üçün xeyli pul ayrıldı, hər televiziya üçün ayrıca məbləğ müəyyən olundu və televiziyanın öz serialları çəkməyə başladı. Onun məzmununun tamaşaçını qane edib etməyəcəyi başqa məsələdir. Çünki onların bəzilərinin səviyyəsi bizi qane etmədi. Seriallara pul ona görə ayrılmışdı ki, həm dilin saflığı qorunsun, həm də material olsun, bi-

zim insanlar Azərbaycanın istehsal etdiyi seriallara baxsın. Birinci növbədə vətənpərvərlik mövzusunun, müstəqillik dövründə prokuror, müstəntiq, ailə xanımı, müəllim, neftçi obrazlarını əsas qoymuşduq. Bu məsələləri şou üzünə yönəltməyə də, hər halda bir formalaşma oldu. Əsas problem ondan ibarət idi ki, Azərbaycan dili türk dilinin içində əriyib gedirdi. Biz çox basqı gördük, "niyə bizim dilimizi bizə tərcümə edirsiniz" kimi mesajlar, zənglər gəlirdi, məktublar alırdıq. Beynəlxalq Mətbuat Mərkəzində böyük tədbir keçirdik, məsələnin məğzini nədən ibarət olduğunu izah elədik ki, dilimiz əriyib gedir".

Sona Vəliyeva hesab edir ki, dilimizin türk dilinin içində əriməsi müstəqillik dövründə aldığımız ən böyük zərbə ola bilər: "Ona görə də bu addımı atdıq. Düşünürəm ki, çox doğru elədik. Bəzən telekanallarda dilimizin normalının pozulduğunu eşit-

lər, dilin zənginliyindən istifadə etmək həm nətiqin, həm də aparıcının, KİV rəhbərinin ziyalılığına və savadlılığına dəlaət edir".

Milli Məclisin deputatı, Azərbaycan Mətbuat Şurasının sədri Əflatun Amaşov vurğulayıb ki, Azərbaycan dili dövlətimizin müstəqilliyinin əsas şərtlərindən biri, mənəvi varlığımızın təzahürüdür: "Dünyadakı xalqların az hissəsinin dili dövlət dilidir, dövlətimizin dilini Azərbaycan dili olması bizim üçün qürurvericidir. Dilimiz qədim, zəngindir, ecnəbi dildə elə bir kitab ola bilməz ki, onu Azərbaycan dilinə tərcümə etmək mümkün olmasın. Biz dilə məhəbbəti aşılmalıyıq, bir insan Azərbaycan dilinin nəyə qadir olduğunu bilsə, onda həmin insan dilimizi sevecək".

Əflatun Amaşov qeyd edib ki, dilimizin saflığının qorunmasına hər zaman dövlət səviyyəsində diqqət göstərilir: "Müstəqillik əldə etdikdən sonra bu istiqamətdə 30-a ya-

dəndə, dərhal televiziya rəhbərliyinə zəng edib məsələyə münasibətini bildirməyə. Ötən gün eşidirdim ki, ədalətli bir xanım "adapteyn olunmuş" ifadəsini işlətdi. Bu, Azərbaycan dilinə bir ziyalının vurduğu zərbədir. İngilis dilindən çoxlu sayda sözlər var ki, dilimizdə işlənir. Aparıcının ekrandan birbaşa üzmüzlə hər dəqiqə "okey" sözünü oxuması, dilimizə zərbə vurur. Azərbaycançılığın qorunmasında üç əsas amil var - Azərbaycan insanı, məkanı və bir də dilimiz. Bu üç komponent bir yerdə Azərbaycançılığın həm də dövlətçiliyin ideologiyasına çevrilməsində rol oynayır. Düşünürəm ki, bu məsələlərdə ziyalı olaraq öz səsimizi qaldırmalı, dərhal münasibətimizi bildirməliyik. Qəzetdə, jurnalda gördüyümüz orfoqrafik, üslub səhvləri, yerində olmayan alınma sözlərlə bağlı iradlarımızı həm yazılı bildirməli, həm də zəng edib çatdırmalıyıq. Bəzən baxırsan ki, sözün Azərbaycan dilində gözəl ifadəsi olduğu halda, işlətmirik. Bir az ədalətli, sanki daha "ziyalı" görünmək istəyirik kimi təəssüratlar olur. Həm də qəzet rəhbəri olduğum üçün hər planlaşdırmada deyirəm ki, alınma sözlərin dilimizdə heç bir qarşılığı yoxdursa, işlədə bilmərik, qarşılığı varsa, dilimiz çox zəngindir, öz sözlərimizdən istifadə edək. Bəzən kimlərsə rusdilli olduqlarını deyir və bununla da qürur duyurlar. Rusdilli ol, rus dilini gözəl bil, amma birinci növbədə Azərbaycan dilini gözəl bilməlisən. Bu, sənün üstünlüyündür. Ölkə rəhbəri rus dilində təhsil alıb və ali məktəbi Moskvada bitirib. Dilimizdə elə arxaik sözlər var ki, cənab Prezident onları dilə qaytarır, fikrin qüvvətləndirilməsi üçün təkrirlərdən yerində istifadə edir. Bir cümlədə eyni sözdən ikinci dəfə istifadə etməz, o sözün dilimizdəki başqa ifadəsinə müraciət edərək fikri qüvvətləndirir. Bu kimi keyfiyyət-

xın dövlət sənədi qəbul olunub. O sənədlərin hər birində dilimizin təmizliyi, onun yad təsirlərdən qorunması, Azərbaycan dilinin işləkliyinin təmin olunması əsas şərt kimi qoyulub".

Onun sözlərinə görə, Mətbuat Şurası yarandan Dil Komissiyası, eləcə də, Monitoring Mərkəzi yaradılıb: "Mütəmadi olaraq KİV-də dil məsələsini gündəmə gətirdik, onu bir neçə istiqamətdə təhlil etdik. Bunlardan birincisi leksik istiqamət idi ki, dialektlərdən yaxud kənardan gələn sözlərin vətəndaşlıq hüququ qazanıb-qazanmadığı istiqamətində müşahidələr apardıq. Söz vətəndaşlıq hüququ qazanmışsa, yaddan çıxıb gedir. Ən qorxulu məsələ qrammatik sahədə dilimizə olan təsirdir. O sayaq maneələri ədəbi dilin sistemini dəyişir. Üslub xətalrı ilə bağlı da monitoringlər aparırıq. Sonuncu tədbirimizi keçirdik, 15-ə yaxın qəzetin, təqribən 10 xəbər portalının monitoringini apardıq, doğru işarələrini ilə bağlı səhvlər on minlərdədir. İstənilən qəzetdə bu səhvlərin şahidi oluruq, hətta bir çox materiallarda şəxs əvəzliliklərindən sonra vergül qoyulur. Apardığımız monitoringlərin nəticələri göstərir ki, leksik istiqamətdə olan səhvlər getdikcə azalır, ən problemlisi məsələ qrammatik normaların pozulması ilə bağlıdır. Rus dilindən dilimizə kəlkələr daxil olub, məsələn "baxmayaraq", "hansı ki" tipli sözlərdən çox istifadə olunur. Türk dili ilə bağlı müəyyən məqamlara toxunuldu. Azərbaycan dili də türk dilləri qrupuna daxildir və öz zənginliyi ilə seçilir. Dilimizə daxil olan sözü başqa söz əvəz etmərsə, onun Azərbaycan dilində qalmasının nə qədər məqsəduşluğu olmasa da ciddi məsələlərdən biridir". Jurnalistikadakı problemlərə gəlincə, Əflatun Amaşov hesab edir ki, bu problem ailədən, orta məktəbdən, hətta universitet-

dən gəlir: "Qəzetdə işləməyə gələn ali məktəb məzunu sadalanan səhvləri edirsə, o zaman buna kifayət qədər ciddi yanaşmalıyıq. Öz dilimizi sevməsək, bu kimi səhvləri aradan qaldırmaq çətin olacaq".

Əflatun Amaşovun fikrincə, bəzi redaksiyalarda korrektura sisteminin olmaması ciddi fəsadlar yaradır: "Bəzi redaksiyalarda yazılar redaktə olunmur. Cizgi filmlərinin, kinoların tərcüməsində qüsurların şahidi oluruq. Təbii ki, bunlar maliyyə tələb edir. Rus dilinə tərcümə olunan filmlər daha peşəkar olur. Çünki rus dilinə tərcümə olunan filmlər daha çox maliyyə tələb edir və bu maliyyə ödənilir. Azərbaycan dilinə tərcümə edilən filmlərdə isə müəyyən nöqsanlar olur. Dilimizə tərcümə olunan filmlər maliyyəsizlikdən keyfiyyətsiz alınır. Bunların da müəyyən rolu var. Bu problemləri çözüb, ədəbi dil normalarına əməl olunması üçün çıxış yolları axtarmalıyıq. Problemlərin həlli üçün Dilçilik İnstitutunun nəzdində yaradılacaq Monitoring Mərkəzinin üzünə böyük yük düşəcək".

ADU rektoru, akademik Kamal Abdulla qeyd edib ki, ölkə başçısı öz fəaliyyətinin böyük hissəsini Azərbaycan dilinin, mədəniyyətinin, tarixinin, Azərbaycan haqqıdır. Onun son dərəcə düşünülmüş, müdrik qərar və sərəncamları məhz dilimizin inkişafına xidmət edir. Dilimizin inkişafı dilin dəyişməsi deməkdir. Dil dəyişirsə, deməli, o, yaşayır. Dil yaşayırsa, inkişaf edir. Əsas məsələ dilimizin dəyişərkən hər hansı sünü müdaxilə və pozuntuya yol verilməməsi ilə bağlıdır. Mənə həmişə elə gəlir ki, dilimizə olan təhlükə xaricdən alınan sözlərdə deyil, dilimizin öz sözlərinin başına gətirilən müsibətlərdədir. Televiziya aparıcılarının dilindən "musiqilər" sözü düşür. Musiqi öz-özülüyündə cəm anlayışını ifadə edir, ona əlavə cəm şəkilçisi artırmaq dili duymamağın ən bariz nümunəsidir. Xarici dildən söz almaq məsələsi son dərəcədə maraqlı məqamdır. Bu, dilin inkişafına xidmət edir, ya dilin zəifliyini göstərir? Deyilir ki, eger ehtiyac varsa, o sözlər dilə gətirilsin. Bu, bir yanaşmadır, mən deyirdim ki, dildə termin kimi həmin söz özünü tutubsa, onu dilə gətirmək olar, çünki bu zaman dilin sinonim cərgəsi artır. Ecnəbi sözlərin dilin özünəməxsusluğuna ziyanı yoxdur. Dilin korlanması ancaq Azərbaycan dilinin içində baş verə bilər".

Kamal Abdullanın sözlərinə görə, dil şüurumuzda mövcud olan strukturdur və ona təsir etmək mümkün deyil: "Nitqimiz başqa məsələdir. Danışanda rusca sözlər işlədirəmsə, bu, mənim nitqimin zəifliyidir, deməli, həmin məqamda uyğun söz tapa bilməmişəm. Bu isə onu göstərir ki, mütaliəm azdır. Azərbaycan dilində pis nitqini ört-basdır etmək istəyənlər deyirlər ki, rus dilində düşünüb Azərbaycan dilində danışaram. Bir dildə düşünüb başqa dildə danışmaq mümkün deyil. İnsanlar hamısı təfəkkürün dilində düşür, amma səslə danışmağa keçərkən, o, artıq başa düşdüyümüz dilə, nitqə çevrilir. Öz içimizdən buraxmamışıqsa, o, daxili nitqimizdir".

ADU rektoru bildirib ki, ədəbi dilin normalarını pozan televiziya aparıcılarını Azərbaycan dilində kitab oxumağa məcbur etmək lazımdır: "Məsələn, o aparıcılarımdan üçününə bizim, digər üçününə başqa universitetlərdə təhkim edin, attestasiyadan keçsinlər. Onlara qrammatika baredə sual verməyəcəyəm, soruşacağam, filan əsəri oxuyubsan? Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Mirzə Cəlili, Hüseyn Cavid oxumadan çıxıb televiziya danışmaq ayıbdır. Heç olmasa, ayda bir dəfə kitab oxusunlar. Güman edirəm ki, elə aparıcılar var ki, axırıncı dəfə məktəbdə əlifba kitabını oxuyublar".

Kamal Abdulla vurğulayıb ki, korrektorlar nəslə itib-batmaqdadır: "Normal korrektor tapmaq çətinidir. Çünki test üsulu ilə qəbul imtahanında orfoqrafik qaydalarla bağlı sual salınmır. Testə suallar düşsə, ali məktəbə hazırlaşan abituriyent sözün düzünü yazılış qaydasına diqqətlə fikir verir. Bir daha qeyd edirəm, ən əsas mütaliədir. Dönə-dönə, hər gün bədi ədəbiyyat oxumaq lazımdır. O zaman dilin rəyinişini içimizə çəkəcək, enerji-tikasını hiss edib daxilinizdə yaşadacaqsınız".

Azərbaycan dili kafedrasının müdiri, Dövlət Dil Komissiyasının üzvü Adil Babayev aparıcılara, təmənnaşsız olaraq, gündə 6 saat nitq mədəniyyəti, ədəbi redaktə ilə bağlı dərslər keçməklə kifayət etməyəcəyini deyib.

Daha sonra qonaqlar ali məktəbin müəllim və tələbə heyətinin suallarını cavablandırıb.